गाथिनो विश्वामित्रः।इन्द्रः। त्रिष्टुप्

इच्छन्ति त्वा सोम्यासः सखायः सुन्वन्ति सोमं दधति प्रयांसि।

तितिक्षन्ते अभिशस्तिं जनानामिन्द्र त्वदा कश्चन हि प्रकेतः॥ ३.०३०.०१

सोम्यासः- रसनिष्पादकाः। सखायः- सुहृदः। त्वा- भवन्तम्। इच्छन्ति- कामयन्ते। सोमम्- रसम्। सुन्वन्ति- निष्पादयन्ति। प्रयांसि- हव्यानि। दधति- यच्छन्ति। जनानाम्। अभिशस्तिम्- स्वविषये नानाविधभाषणम्। तितिक्षन्ते- सहन्ते। इन्द्र- ईशनाधिदैवत। विषयवासनानां संस्काराणां वशीकरणबलस्याधिदेवतैवेन्द्रः। आधिभौतिके भावे वृष्ट्युत्पादकशक्त्यधिदेवता। त्वत्- त्वत्तः। प्रकेतः- प्रज्ञावान्। कश्चन- कोस्ति ॥१॥

न ते दूरे परमा चिद्रजांस्या तु प्र याहि हरिवो हरिभ्याम्।

स्थिराय वृष्णे सवना कृतेमा युक्ता ग्रावाणः समिधाने अग्नौ॥ ३.०३०.०२

ते- तव। परमा- श्रेष्ठानि। रजांसि- धामानि। न दूरे सन्ति। हरिवः- प्राणाश्वयुक्त। हरिभ्याम्- प्राणाश्वाभ्याम्। प्र- प्रकर्षेण। आ याहि- आगच्छ। स्थिराय- दृढाय। वृष्णे- वर्षकाय। इमा- इमे। सवना- रसाः। कृता- रचिताः। अग्नौ- पावके सर्वभूतहितक्रतौ। समिधाने- सम्यगुद्दीपिते। ग्रावाणः- रसनिष्पादका उपलोपलक्षितशरीराणि वा। युक्ताः- रसनिष्पादनाय युक्तानि भवन्ति ॥२॥

इन्द्रः सुशिप्रो मघवा तरुत्रो महाव्रातस्तुविकूर्मिर्ऋघावान्।

यदुग्रो धा बाधितो मर्त्येषु क१ त्या ते वृषभ वीर्याणि॥ ३.०३०.०३

इन्द्रः- परमेश्वरः। सुशिप्रः- शोभननासिकः शोभनप्राण इति भावः। मघवा- सम्पद्वान्। तरुत्रः- तारकः। महाव्रातः- महासमूहः। तुविकूर्मिः- बहुकर्मा। ऋघावान्- शत्रुबाधकः। उग्रः- उद्गूर्णः।

Dr. Rangaji

बाधितः- शत्रुभिर्हिंसितः सन्। मर्त्येषु। यत्- यानि। वीर्याणि। वृषभ- वर्षक। धाः- धारयसि। त्या- तानि। क्व- इदानीं कुत्र सन्ति ॥३॥

त्वं हि ष्मा च्यावयन्नच्युतान्येको वृत्रा चरसि जिघ्नमानः।

तव द्यावापृथिवी पर्वतासोऽनु व्रताय निमितेव तस्थुः॥ ३.०३०.०४

त्वम्। हि- खलु। एकः- अनितरः सन्। अच्युतानि- च्यावयितुमशक्यान् मेघानपि जडप्रतीकान्। च्यावयन्- पातयन्। वृत्रा- आवरणानि। जिघ्नमानः- बाधमानः। चरसि। द्यावापृथिवी- द्यावापृथिव्यौ। पर्वतासः- गिरयो मेघा वा। तव- भवतः। व्रताय। निमितेव- निर्मितानीव। तस्थुः ॥४॥

उताभये पुरुहूत श्रवोभिरेको दृळ्हमवदो वृत्रहा सन्।

इमे चिदिन्द्र रोदसी अपारे यत्संगृभ्णा मघवन्काशिरित्ते॥ ३.०३०.०५

उत- अपि च। पुरुहूत- बहुभिः साहाय्यायाहूत। एकः- असहायः सन्। वृत्रहा- आवरणबाधकः सन्। श्रवोभिः- मन्त्रैः। अभये- अभयविषये। अवदः- यदब्रवीः। तत्। दृळ्हम्- दृढमेव। इन्द्र- परमेश्वर। इमे- एते। रोदसी- द्यावापृथिव्यौ। अपारे- अगाधे। मघवन्- सम्पद्वन्। संगृभ्णाः- संगृह्णासि। ते- तव। काशिरित्- अयं प्रकाशः प्रसिद्ध एव ॥५॥

प्र सू त इन्द्र प्रवता हरिभ्यां प्र ते वज्रः प्रमृणन्नेतु शत्रून्।

जहि प्रतीचो अनूचः पराचो विश्वं सत्यं कृणुहि विष्टमस्तु॥ ३.०३०.०६

इन्द्र- परमेश्वर। ते- तव रथः। प्रवता- प्रवणेन मार्गेण। हरिभ्याम्- प्राणाश्वाभ्याम्। प्र- प्रकर्षेण। सु- सुष्ठु एतु। ते- तव। वज्रः। शत्रून्- वृत्राणि। प्रमृणन्- हिंसन्। प्र- प्रकर्षेण। एतु- गच्छतु। प्रतीचः- त्वदाभिमुख्येनागच्छतः। अनूचः- अनुगच्छतः। पराचः- त्वत्पलायतः शत्रून्। जहि-

Dr. Rangani

बाधय। विश्वम्- सर्वम्। सत्यम्- सत्यमयम्। कृणुहि- कुरु। विष्टम्- सर्वं ब्रह्माविष्टम्। अस्तु- भवतु। सर्वं ब्रह्मेति दर्शनं देहीति भावः ॥६॥

यस्मै धायुरदधा मर्त्यायाभक्तं चिद्भजते गेह्यं१ सः।

भद्रा त इन्द्र सुमतिर्घृताची सहस्रदाना पुरुहूत रातिः॥ ३.०३०.०७

धायुः- धारकः सन्। यस्मै। मर्त्याय- मनुष्याय। अदधाः- दधासि। सः। अभक्तम्- अप्राप्तम्। गेह्यम्- गृह्यम्। चित्- अपि। भजते- सेवते। इन्द्र- परमेश्वर। ते- तव। सुमतिः। भद्रा- कल्याणी। घृताची- दीप्तिमती। पुरुहूत- बहुभिराहूत। तव। रातिः- दानम्। सहस्रदाना- अनन्तम् ॥७॥

सहदानुं पुरुहूत क्षियन्तमहस्तमिन्द्र सं पिणक्कुणारुम्।

अभि वृत्रं वर्धमानं पियारुमपादमिन्द्र तवसा जघन्थ॥ ३.०३०.०८

सहदानुम्- खण्डनशक्तियुक्तम्। दो अवखण्डने। क्षियन्तम्- अप्रज्ञायां बिले वसत्। अहस्तम्- सुकर्मरहितमिति भावः। कुणारुम्- क्वणनशीलं रक्षः। पुरुहूत। इन्द्र। सम्- सम्यक्। पिणक्- चूर्णीकुरु। वर्धमानम्। पियारुम्- हिंसकम्। अपादम्- सुगतिरहितमिति भावः। वृत्रम्- आवरणम्। तवसा- बलेन। अभि- आभिमुख्येन। जघन्थ- हिंसितवान् ॥८॥

नि सामनामिषिरामिन्द्र भूमिं महीमपारां सदने ससत्थ।

अस्तभ्नाद्यां वृषभो अन्तरिक्षमर्षन्त्वापस्त्वयेह प्रसूताः॥ ३.०३०.०९

इषिराम्- एषणामयीम्। महीम्- महतीम्। अपाराम्- अगाधाम्। भूमिम्- पृथिवीम्। सदने- स्वसद्मनि। सामनाम्- समानाम्। नि ससत्थ- निवेशितवान्। वृषभः- वर्षकः सन्। द्याम्- नभः। अन्तरिक्षम्। अस्तभ्नात्- स्तम्भितवान्। त्वया- भवता। सह। प्रसूताः- जाताः। आपः। अर्षन्तु- सरन्तु ॥९॥

Dr. Rangani

अलातृणो वल इन्द्र व्रजो गोः पुरा हन्तोर्भयमानो व्यार।

सुगान्पथो अकृणोन्निरजे गाः प्रावन्वाणीः पुरुहूतं धमन्तीः॥ ३.०३०.१०

इन्द्र- परमेश्वर। अलातृणः- अत्यन्तहिंसकः। तृहि हिंसायाम्। गोः- चिद्रश्मेः। व्रजः- समूहभूत इति वाच्यार्थः। बन्धक इति ध्वन्यते। वलः- आवरणभूतः। हन्तोः पुरा- हननपूर्वमेव। भयमानः- भीतः। व्यार- विश्लिष्टोऽभवत्। आधिभौतिके रश्मिसमूहबन्धको मेघो विश्लिष्टोऽभवत्। आध्यात्मिके तु चिद्रश्मिबन्धकं भावनावरणं विश्लिष्टमभूत्। गाः- चिद्रश्मीनाम्। निरजे- निर्गमनाय। सुगान्- सुगम्यान्। पथः- मार्गान्। अकृणोः- अकरोः। पुरुहूतम्- इन्द्रम्। धमन्तीः- शब्दायमानाः। वाणीः- वाण्यः। प्रावन्- प्रकर्षेण अरक्षन्॥१०॥

एको द्वे वसुमती समीची इन्द्र आ पप्रौ पृथिवीमुत द्याम्।

उतान्तरिक्षादभि नः समीक इषो रथीः सयुजः शूर वाजान्॥ ३.०३०.११

इन्द्रः- परमेश्वरः। पृथिवीमुत द्याम्- द्यावापृथिव्यौ। आ पप्रौ- अपूरयत्। एकः- असहायः सन्। द्वे- द्यावापृथिव्यौ। वसुमती- सम्पद्युक्ते। समीची- समीचीने अकरोत्। उत- अपि च। शूर- समर्थ। अन्तरिक्षात्। नः समीके- अस्मत्समीपे। इषः- सदिच्छाः। रथीः- रंहणशीलाः। सयुजः- योगयुक्ताः। वाजान्- सुगतीः प्रेरितवान्॥११॥

दिशः सूर्यो न मिनाति प्रदिष्टा दिवेदिवे हर्यश्वप्रसूताः।

सं यदानळध्वन आदिदश्वैर्विमोचनं कृणुते तत्त्वस्य॥ ३.०३०.१२

सूर्यः- सविता। दिवेदिवे- दिनेदिने। हर्यश्वप्रसूताः- इन्द्रप्रेरिताः। प्रदिष्टाः- विहिताः। दिशः। न मिनाति- न हिनस्ति। आध्यात्मिके त्वात्मा इन्द्रियवशीकरणबलपूरिता भूमिकाः सञ्चरन् ता न हिनस्ति। यत्- यदा। अध्वनः- मार्गम्। समानट्- समश्नुते। आदित्- अनन्तरमेव। अश्वैः- अश्वानाम्। विमोचनम्। कृणुते- कुरुते। आत्मनः पूरकरेचकाभ्यां सञ्चारानन्तरमेव कुम्भके विमोचनं भवतीत्यध्यात्मभावोऽश्वस्य प्राणत्त्वात्॥१२॥

Dr. Rangani

दिदृक्षन्त उषसो यामन्नक्तोर्विवस्वत्या महि चित्रमनीकम्।

विश्वे जानन्ति महिना यदागादिन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरूणि॥ ३.०३०.१३

विवस्वत्या अक्तोः- अन्धकारनिर्गमने। उषसः- प्रभात्यो विद्याः। महि- महत्। चित्रम्- असाधारणम्। अनीकम्- सूर्यतेजः। आत्मज्योतिरित्याध्यात्मिके। यामन्- मार्गे। दिदृक्षन्त- द्रष्टुमिच्छन्ति। यत्- यदा। आगात्- सूर्य आगच्छति। तदा। विश्वे- सर्वे। महिना- इन्द्रमाहात्म्येन। जानन्ति। इन्द्रस्य- ईशनाधिदैवतस्य। पुरूणि- बहूनि। कर्म- कर्माणि। सुकृता- सुकृतानि ॥१३॥

महि ज्योतिर्निहितं वक्षणास्वामा पक्वं चरति बिभ्रती गौः।

विश्वं स्वाद्म सम्भृतमुस्रियायां यत्सीमिन्द्रो अदधाद्भोजनाय॥ ३.०३०.१४

वक्षणासु- नदीषु मूलशक्तिधारासु। महि- बृहत्। ज्योतिः। निहितम्। गौः- धेनुर्भूमिः। पक्वम्। आमा- अपक्वमपि। बिभ्रती- धारयती। चरति। उस्रियायाम्- धेन्वां भूमौ। विश्वम्- सर्वम्। स्वाद्म- स्वादु पयः। भूसारमिति भावः। सम्भृतम्। सीम्- सर्वतः। इन्द्रः। भोजनाय- भोगाय। अदधात्- दधार ॥१४॥

इन्द्र दृह्य यामकोशा अभूवन्यज्ञाय शिक्ष गृणते सखिभ्यः।

दुर्मायवो दुरेवा मर्त्यासो निषङ्गिणो रिपवो हन्त्वासः॥ ३.०३०.१५

इन्द्र- परमेश्वर। गृणते- स्तुवते। सखिभ्यः- मित्रेभ्यः। यज्ञाय। शिक्ष- विद्यां देहि। ये। यामकोशाः- सुगतिप्रतिबन्धकाः। अभूवन्- अभवन्। तेषां हननाय। दृह्य- दृढो भव। दुर्मायवः- दुष्प्रज्ञाः। दुरेवाः- दुर्गमनाः। मर्त्यासः- मनुष्याः। निषङ्गिणः- आयुधवन्तः। रिपवः- शत्रवः। हन्त्वासः- त्वया हन्तव्याः ॥१५॥

सं घोषः शृण्वेऽवमैरमित्रैर्जहि न्येष्वशनिं तपिष्ठाम्।

Dr. Rangani

वृश्चेमधस्ताद्वि रुजा सहस्व जहि रक्षो मघवन्रन्धयस्व॥ ३.०३०.१६

अवमैः- समीपपरिवर्तिभिः। अमित्रैः- शत्रुभिः कृतः। घोषः- शब्दः। सम्- सम्यक्। शृण्वे- श्रूयते। एषु- एतेषु। तपिष्ठाम्- तपनशीलम्। अशनिम्- वज्रम्। नि- नितराम्। जहि- क्षिपन् बाधस्व। ईम्- एनम्। वृश्च- छिन्धि। अधस्तात्- अधः पातयित्वा। वि- विशेषेण। रुज- भग्नं कुरु। सहस्व। जहि- बाधस्व। मघवन्- इन्द्र। रन्धयस्व ॥१६॥

उद्वृह रक्षः सहमूलमिन्द्र वृश्चा मध्यं प्रत्यग्रं शृणीहि।

आ कीवतः सललूकं चकर्थ ब्रह्मद्विषे तपुषिं हेतिमस्य॥ ३.०३०.१७

इन्द्र- परमेश्वर। सहमूलम्- मूलसहितम्। रक्षः। उद्वृह- उद्धर। मध्यम्- रक्षसो मध्यभागम्। वृश्च- छिन्धि। प्रत्यग्रं। शृणीहि- जहि। कीवतः- कियतः अनिर्ज्ञायमानपरिमाणात् अतिदूराद्देशात्। चकर्थ- कुरु। ब्रह्मद्विषे- ब्राह्मणद्वेषिणे। तपुषिम्- तापकं वज्रम्। अस्य- क्षिप ॥१७॥

स्वस्तये वाजिभिश्च प्रणेतः सं यन्महीरिष आसत्सि पूर्वीः।

रायो वन्तारो बृहतः स्यामास्मे अस्तु भग इन्द्र प्रजावान्॥ ३.०३०.१८

प्रणेतः- प्रकर्षेण निर्वाहक। स्वस्तये- भद्राय। वाजिभिः- स्वाश्वैरागत्य। आसीदसि- उपविशसि। महीः- महत्यः। इषः- सदिच्छाः। पूर्वीः- प्राचीनाः। रायः- सम्पदः। वान्तरः- तासां सम्भक्तारः। बृहतः- महान्तः। स्याम- भवेम। इन्द्र। अस्मे- अस्माकम्। प्रजावान्- प्रजायुक्तम्। भगः- सौभाग्यम्। अस्तु- भवतु ॥१८॥

आ नो भर भगमिन्द्र द्युमन्तं नि ते देष्णस्य धीमहि प्ररेके।

ऊर्व इव पप्रथे कामो अस्मे तमा पृण वसुपते वसूनाम्॥ ३.०३०.१९

इन्द्र। नः- अस्मदर्थम्। द्युमन्तम्- दीप्तम्। भगम्- सौभाग्यम्। आ भर- आहर। देष्णस्य- दानशीलस्य। ते- तव। प्ररेके- प्ररेचने। नि धीमहि- वयमस्मानेव स्थापयामः। अस्मे-

Dr. Rangaji

अस्माकम्। कामः। उर्वइव पप्रथे- विस्तृतोस्ति। वसूनां वसुपते- सम्पत्पालक। तम्। आ पृण- पूरय ॥१९॥

इमं कामं मन्दया गोभिरश्वैश्चन्द्रवता राधसा पप्रथश्च।
स्वर्यवो मतिभिस्तुभ्यं विप्रा इन्द्राय वाहः कुशिकासो अक्रन्॥ ३.०३०.२०

गोभिः- चिद्रश्मिभिः। अश्वैः- प्राणैः। इमम्- एताम्। कामम्- इच्छाम्। मन्दय- पूरय। चन्द्रवता- आह्लादकारिण्या। राधसा- सिद्ध्या। पप्रथः- प्रख्यापय। स्वर्यवः- स्वर्गकामाः। विप्राः- मेधाविनः। कुशिकासः- कुशिकाः। तुभ्यम्। इन्द्राय। मतिभिः- मननैः। वाहः- मन्त्रम्। अक्रन्- कृतवन्तः ॥२०॥

आ नो गोत्रा दर्दृहि गोपते गाः समस्मभ्यं सनयो यन्तु वाजाः।
दिवक्षा असि वृषभ सत्यशुष्मोऽस्मभ्यं सु मघवन्बोधि गोदाः॥ ३.०३०.२१

गोपते- चिद्रश्मीनां पालक। नः- अस्मदर्थम्। गाः- चिद्रश्मीनां बन्धकानि। गोत्रा- आवरणानि मेघप्रतीकभूतानि। आ दर्दृहि- विदारय। अस्मभ्यम्- अस्मदर्थम्। सनयः- सम्भजनीयानि। वाजाः- अन्नानि। यन्तु- गच्छन्तु। दिवक्षाः- आकाशस्थः। असि- भवसि। वृषभः- वर्षकः। सत्यशुष्मः- अवितथबलः। गोदाः- चिद्रश्मिदः। अस्मभ्यम्। मघवन्- इन्द्र। सु- सुष्ठु। बोधि- बुध्यस्व ॥२१॥

शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ।
शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम्॥ ३.०३०.२२

अस्मिन्- एतस्मिन्। वाजसातौ- सम्पत्सम्भजने। भरे- निर्वाहे। शुनम्- आनन्दम्। मघवानम्- सम्पद्वन्तम्। शृण्वन्तम्- मद्वाचं शृण्वन्तम्। समत्सु- समरेषु। वृत्राणि- आवरणानाम्। घ्नन्तम्- बाधकम्। धनानाम्। संजितम्- जयशीलम्। इन्द्रम्। ऊतये- रक्षायै। हुवेम- आह्वयेम ॥२२॥

Dr. Rangani

Dr. Ranganji